

AN IDENTITARY DISCOURSE OF PERIPHERY: "ISTANBUL. MEMORIES AND THE CITY" BY ORHAN PAMUK

Cristina Stan

PhD. Student, „Dunărea de Jos” University of Galați

Abstract: Reconfiguration of the self through memory, an autobiographical narrative brings forth the numerous windings of a life, as the author, who is in this particular case the same instance as the narrator and the main character of the narrative, chooses to recount. The autobiography and the memoir, literary genres that depict personal, subjective life stories, have similar characteristics and cannot always be distinguished using a strict delimitation. The aim of this paper is to take a close look at the configuration of a picturesque autobiographical discourse oscillating between the two genres and belonging to a minor literature, the Turkish one. "Istanbul. Memories and the city" by Orhan Pamuk not only evokes a certain period in the writer's life, but looks upon the history of a strange city, managing to recollect its "memories" as well. The singularity of this discourse is that the history of the city cannot possibly be separated from the author's self-perception and life experiences: the destinies of the two coincide.

Keywords: autobiography, memoirs, Periphery, Turkish literature

O voce din „periferia Periferiei”

Situată la Periferia culturii europene, literatura turcă a devenit mai vizibilă în spațiul european cultural, și nu numai, odată cu decernarea premiului Nobel pentru Literatură în 2006 lui Orhan Pamuk și cu traducerea în peste 40 de țări a romanelor lui Elif Shafak. Lucrul pe care îl au cei doi scriitori în comun este că au fost acuzați de către oficialitățile turce, pe baza articolului 301 din Codul Penal Turc, de a fi insultat „identitatea turcă”. Cei doi romancieri au readus în conștiința publică a societății turce problema sensibilă a genocidului armean neasumat oficial de către turci: Pamuk, printr-o declarație într-un interviu acordat unui ziar elvețian, iar Shafak, prin vocea unui personaj dintr-un roman de-al său, „Bastarda Istanbulului”. Din acel moment, Periferia Europei a atras atenția asupra problemelor sale ideologice latente, asupra conflictelor ei de natură identitară și a rolului esențial pe care îl dețin memoria culturală și creația literară.

Marginalitatea literaturii turce capătă un statut și mai aparte printr-o încadrare a operelor literare turcești în trei canoane. Analizând relația strânsă dintre literatură și memorie culturală în Turcia, Börte Sagaster distinge între canon, extra-canon și anti-canon. Primul, cel oficial, a fost impus de o circulară dată de Ministerul Educației în 2004 și cuprinde opere literare care sunt în acord cu ideologia națională, susțin discursul kemalist monocultural și monolingvistic orientat spre Vest și realismul cu tentă socială [Sagaster, 2009: 64]. Criteriul de la baza selecției celor 100 de opere literare (73 de autori turci și 27 de autori străini) este strict al ideologiei politice, nu cel estetic: rolul literaturii este considerat de către putere a fi cel de educare civică a populației. Întrebați într-un chestionar în legătură cu lista acestui canon, treisprezece specialiști turci din domeniu (scriitori, critici literari, persoane din instituții educaționale și de la Ministerul Educației) împărtășesc aceeași părere: că a fost compus la repezeală și că persoanele de la Minister responsabile de alcătuirea listei nu sunt cu adevărat experte în domeniul filologiei. În plus, s-au comis și erori grave precum atribuirea greșită de titluri (de pildă, Socrate e considerat autorul *Apologiei* de Platon sau ortografierea greșită a unor nume). Un alt aspect foarte criticat este acela că acest canon nu include absolut nicio operă a unui autor contemporan turc [Sagaster, 2009: 65].

Faptul că Turcia a părut să treacă ușor cu vederea (cu excepția unor publicații de dreapta) premiul Nobel acordat lui Pamuk în 2006 explică parțial plasarea autorului în afara canonului literar oficial,

așadar la „periferia unei Periferii”. Fidel unei modalități experimentale de a scrie, de factură postmodernistă, Pamuk nu urmează realismul tributar ideologiei naționaliste, ci descrie amestecul cultural de vechi și de nou, interferența culturii occidentale cu cea orientală. În viziunea sa, semnificativă este nu atât turnura pe care a luat-o istoria într-un anumit punct (1923, constituirea Republicii Turcia), ci mai ales permanența tradiției în contextul contemporan și memoria vie a trecutului otoman [Sagaster, 2009: 67]. Literatura extra-canonice din Turcia, care cultivă forme textuale postmoderniste, a reușit să popularizeze genuri literare precum „noul roman istoric”, realismul magic, romanele polițiste și SF-ul, neagreate înainte de 1980. Specificitatea acestei literaturi constă în faptul că formele de expresie sunt hibridizate: de pildă, noul roman istoric poate să abunde în elemente fantastice [Sagaster, 2009: 69]. Literatura anti-canonice se caracterizează printr-o combatere evidentă a discursului kemalist: aceasta pune în lumină principalele valori ale societății islamice, într-o atitudine de protejare față de stilul de viață intruziv de tip occidental. Tot aici intră și unele tendințe ultranaționaliste (în romane thriller), în care ideologia ajunge la extreme în genul unui imperialism fascist (de exemplu, un război utopic câștigat de Turcia în fața Statelor Unite...) [Sagaster, 2009: 70]. Toate cele trei tipuri de canon întruchipează memoria conflictuală și controversată a Turciei. Dintre acestea, doar versiunea extra-canonice redă însă o viziune multiculturală asupra istoriei și culturii turce, lipsită de capcanele ideologice naționaliste și religioase [Sagaster, 2009: 71]. Pamuk și Shafak pot fi considerați figurile cele mai importante ale acestui canon, datorită cosmopolitismului indirect [Millas, 2009: 93] din operele lor, evident prin „vocea” dată Celuilalt și identităților diferite și prin evocarea multiculturalismului.

Discursul autobiografic al lui Pamuk, remarcabil prin constituirea progresivă din amintiri a identității unui oraș, la care se raportează percepția de sine a autorului, arată că extra-canonul unei literaturi de la Periferie poate cuprinde forme de expresie și genuri inovatoare, precum cele reperabile în volumul ales pentru analiză, construit prin îmbinarea a două genuri biografice, autobiografie și memorii.

2. „Materialul intim” versus „materialul istoric”

După cincizeci de ani petrecuți în orașul unde s-a născut, Orhan Pamuk mărturisește în deschiderea volumului „Istanbul” că destinul acestuia se confundă cu propriul său destin. Ambiția de a afla sensurile definitorii pentru traseul său existențial se împlinește la autorul turc prin descoperirea semnificațiilor locului și ale timpului în care s-a născut: „Când m-am născut eu, Istanbulul cunoștea, în raporturile cu lumea, cele mai firave, mai mizere, mai mărginașe și mai stinghere zile ale istoriei sale bimilenare.”¹ Atunci când aducea în discuție accentul pus pe semnificația spațiului în discursurile intelectuale din a doua jumătate a secolului XX, Monica Spiridon remarcă faptul că „l’espace et son système de repères seraient érigés en dimensions essentielles de l’existence moderne.”² În cazul lui Pamuk, demersul de autodescoperire își ia ca reper principal spațiul de proveniență și reprezentările sale și se concretizează într-un discurs autobiografic inedit: „atunci când vorbesc despre mine vorbesc despre Istanbul, iar atunci când vorbesc despre Istanbul încerc să vorbesc despre mine.”³

Cercetători ai operei lui Pamuk folosesc denumiri diferite atunci când se referă la volumul său autobiografic: Catharina Dufft vorbește despre „memorii” [Dufft, 2009: 194], Dilek Altinkaya Nergis îl comentează ca autobiografie (depistând „o biografie” și „un portret” al Istanbulului realizate prin amintirile autorului) [Nergis, 2009: 245], iar Hande Gurses preferă formularea „narațiune autobiografică” [Gurses: 41]. Scopul pe care îl avem în vedere nu este simpla clarificare a tipului de discurs autobiografic, ci sondarea posibilităților de expresie și reprezentare a sinelui pe care le oferă alegerea respectivului gen.

Făcând o analiză amănunțită a genurilor biografice, Eugen Simion observa că, în ciuda anumitor diferențe sesizabile, delimitarea autobiografiei de memorii nu poate fi una strictă. „Istanbul” de Orhan

¹ Orhan Pamuk, *Istanbul*, Iași, Polirom, 2011, p.11

² Monica Spiridon, «Topographies imaginaires et identités culturelles: “La Ville-Texte”» în *Caietele Echinoc*, vol. 3, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

³ Orhan Pamuk, *op.cit.*, p.364

Pamuk profită de funcțiile ambelor genuri: cea de reprezentare a sinelui în autobiografie și cea de acțiune din memorii, unde invidul oferă mai degrabă o imagine a epocii în care a trăit [Simion, 2008: 18]. Trebuie să avem în vedere atât pactul cu sine dominant în autobiografie, cât și pactul cu istoria prevalent în memorii pentru a analiza ulterior reprezentarea de sine pe care o regăsim în literatura subiectivă a lui Orhan Pamuk.

Autorul turc povestește primii 20 de ani petrecuți în Istanbul, dar construiește totodată o imagine a orașului din secolul al XIX-lea reamintind relatările unor intelectuali occidentali ca Nerval, Flaubert și Gautier. Așadar, dincolo de istoria traversată de individ pe care o înfățișează de regulă un autor de memorii, Pamuk realizează o reprezentare complexă a orașului de pe două continente, sporită de perspectiva Celuilalt, a călătorului străin, care o completează pe cea proprie și pe cea dată de hoinărelile unor scriitori („foiletoniști”) turci prin oraș. Timpul netrăit de individul care narează devine la fel de important ca timpul căruia îi aparține efectiv, în sensul explorării istoriei spațiului și a înrâuririi pe care o are acesta asupra individului. Importanța acordată istoriei este destul de mare (procesul de occidentalizare, urgiile abătute asupra orașului și degradarea sa), însă aceasta este mereu pusă în relație cu istoria personală; mai exact, în ce fel s-a instalat în acest oraș cândva eferescent melancolia care i-a marcat anii copilăriei (descriși de altfel pe larg). Pamuk privește astfel „consecințele prăbușirii statului otoman, (...) modul în care se reflectă această istorie în „frumoasele” peisaje ale orașului și în psihologia locuitorilor săi”⁴ și descifrează sentimentul de *hüzün*, specific Istanbulului. Evenimentele care au marcat soarta orașului vor avea mai târziu ecou într-un plan al interiorității, cel al autorului.

„Citim, în fond, o carte de memorii ca să descoperim o istorie văzută de un individ și o viață reprezentată (închipuită) de cel care o trăiește și o scrie. (...) O carte de memorii cuprinde, în fond, povestea unei vieți și, direct sau indirect, povestea unei istorii. Ele tind să se suprapună și să se condiționeze în așa măsură, încât individul (narratorul, personajul acțiunii) pare centrul istoriei.”⁵ În volumul lui Pamuk, istoria relatată din perspectiva unui individ e înlocuită însă de descrierea unui spațiu asupra căruia au reflectat înaintea autorului mai mulți indivizi (de exemplu, Reșat Ekrem Koçu, unul din cei patru autori turci admirați de Pamuk, prin a sa *Enciclopedie a Istanbulului*, Gérard de Nerval în fragmentele dedicate Istanbulului în *Călătorie în Orient*), reprezentări care influențează atât modul de percepție al orașului, cât și a propriului sine. Istoria mare care se povestește este cea a decăderii Imperiului Otoman, responsabilă de sărăcia și ruinele ce împânzesc Istanbulul, iar suprapunerea dintre istoria personală și cea mare, pomenită de criticul român, reușește la Pamuk să așeze în centrul narațiunii nu doar individul, ci și spațiul de la confluența a două culturi, transformat de asemenea într-un personaj.

Concluzionând asupra particularităților memoriilor, Simion le descrie drept un gen în care o viață devine destin și în care personajele reale ale unei epoci devin, prin expresivitatea discursului, personaje memorabile, specifice literaturii. „Istanbul” surprinde drumul artistic al unui tânăr dintr-o familie înstărită, de la pasiunea pentru pictură la literatură, dar și portretele a „patru autori turci melancolici și singuratici”, spirite înrudite cu cel al orașului. Pariul cu literatura pe care îl presupune narațiunea memorialistică, în viziunea criticului român [Simion, 2008: 20], este câștigat de Pamuk tocmai prin ilustrarea unor personaje capabile de a judeca pertinent în operele lor istoria orașului. Totodată, „memoriile nu sunt niciodată modeste. Ele propun implicit sau explicit o morală de viață și un model de viață.”⁶ Din acest punct de vedere, „Istanbul” înfățișează felul în care își asumă un scriitor al Periferiei, prin raportarea la orașul în care s-a născut, destinul artistic și sentimentul pregnant de melancolie.

Raportul dintre individ și istorie este relativ în cazul autobiografiei și al memoriilor [Simion, 2008: 23]: amintind remarca lui George Gusdorf că istoria generală cuprinde de regulă istoria personală, Simion subliniază faptul că delimitarea istoriei epocii individului de istoria sa personală în memorii este foarte „flexibilă”, situație pe care o regăsim și în opera de față. Istoria mare este povestită până la urmă dintr-un punct de vedere personal; în acest sens, Elif Shafak a făcut o comparație între

⁴ Orhan Pamuk, *op.cit.*, p. 115

⁵ Eugen Simion, *Genurile biograficului vol.1*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2008, p.20

⁶ E.Simion, *op.cit.*, p.22

viziunea proprie asupra orașului impregnat de memoria trecutului și viziunea lui Pamuk: “In Istanbul, where he sees melancholy and underlying sorrow for times lost, I see volatility – an erratic urban energy that could go in any direction, dizzying, stimulating and exhausting all at once. But we start with common ground: how the past, far from being a bygone era, is still alive in Turkey.”⁷ Simion subliniază relativitatea istoriei din memorii, descriind-o drept „imperfectă, fragmentară, subiectivă”, cu precizarea că „autobiografia din narațiunea memorialistică tinde să acapareze istoria din afară.”⁸

În ceea ce privește posibila miză psihologică a scriiturii autobiografice, Simion susține că povestirea pe care o realizează un individ despre viața sa și despre epoca în care a trăit poate fi determinată de crezul orgolios că el a fost un „martor indispensabil și credibil al istoriei”⁹. Autorul ilustrează rămășițele unei glorioase epoci apuse marcate de dispariția multiculturalismului (susținut altădată de prezența numeroaselor minorități etnice și religioase ca grecii, armenii, evreii etc.):

„Când s-a prăbușit și a dispărut Imperiul Otoman iar Republica Turcia s-a rupt de lume, nemaiavând ochi decât pentru propria «turcitate», pe care nu izbutea s-o definească, Istanbulul și-a pierdut multilingvismul, vremurile biruitoare și magnifice de altădată și a devenit orașul unei singure voci, al unei singure limbi, un loc în care totul se eroda de la sine, puțin câte puțin, care devenea din ce în ce mai pustiu, mai depopulat, un spațiu în alb-negru.”¹⁰

Sentimentul de importanță de sine la Pamuk se leagă de credința fermă în faptul că soarta sa e în fond aceeași cu cea a orașului copleșit de *hüzün*. Discursul despre oraș va fi un discurs indirect despre sine și invers: „intuiam că duplicitatea și imperfecțiunea nu sălășluiau doar în mine, ci și în spiritul comunitar care domina relațiile umane, în formula «noi», în «ideologia orașului», pe care n-ai fi putut-o vedea din afară decât dacă o luai razna.”¹¹

De aceeași părere cu Simion, Sébastien Hubier afirmă că în timp ce autobiografiile se focalizează asupra existenței celui care narează, memoriile sunt dedicate ori tulburărilor istorice la care a fost martor autorul, ori relațiilor privilegiate pe care le-a avut cu personalități mari ce pot reprezenta adesea cauza respectivelor evenimente istorice [Hubier, 2005: 53]. Jean-Philippe Miraux observă și el această diferență, a funcției testimoniale pe care o deține narațiunea memorialistică, unde miza nu este individul în sine, ci perspectiva lui asupra unor anumite momente din istorie (sau maniera în care istoria personală s-a intersectat cu istoria mare) [Miraux, 2009: 15].

O altă distincție între cele două genuri o poate reprezenta modul în care se percepe autorul, e de părere Hubier: ca o ființă de excepție într-o autobiografie, respectiv ca o ființă exemplară în amalgamul de conflicte din cadrul memoriilor, dar Hubier consideră că, în fond, autorul se poate percepe cu ușurință în ambele feluri, de unde rezultă interferențele dintre cele două genuri [Hubier, 2005: 54]. În plus, „l'autobiographie, au sens strict que P.Lejeune donne à ce terme, emprunte un certain nombre de traits aux memoirs. Comme eux, elle puet par exemple prétendre avoir valeur d'exemplarité.”¹² Din acest punct de vedere, reamintirea unor episoade semnificative de viață se transformă pe parcurs într-un model de interpretare a lumii [Hubier, 2005: 55].

Modurile de expresie dețin, în opinia lui Thomas Clerc, un rol important în configurarea distinctă a celor două genuri autobiografice. Relativizând noțiunea de persoană în favoarea istoriei, memoriile au la bază narațiunea [Clerc, 2001: 60]. Resorturile interioare ale ființei vor fi înlocuite cu redarea unui tablou istoric: „En se déroband aux ressorts profonds de la conscience pour mettre en scène les événements et les personnages tiers, le mémorialiste se protège de l'introspection pour privilégier la narration.”¹³ Privit în ansamblu, volumul autorului turc nu poate fi considerat o narațiune

⁷ Elif Shafak, *Orhan Pamuk and Elif Shafak: Istanbul, city of dreams and nightmares* în *The Guardian*, 27 ian.2016, URL: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2016/jan/27/orhan-pamuk-museum-of-innocence-istanbul-turkey-somerset-house-london-elif-shafak-interview>

⁸ E.Simion, *op.cit.*, p.25

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ O.Pamuk, *op.cit.*, p.299

¹¹ O.Pamuk, *op.cit.*, p 399

¹² Sébastien Hubier, *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l'autobiographie, à l'autofiction*, Paris, Armand Collin, 2005, p.54

¹³ Thomas Clerc, *Les écrits personnels*, Hachette Supérieur, Paris, "Ancrages", 2001, p.61

memorialistică: atenția sporită pe care o acordă naratorul conștiinței sale frământate, de exemplu, de existența unui geamăn, a unui alt *Orhan* undeva în oraș, nu demonstrează în acest caz ideea lui Clerc. Sondarea propriului sine și integrarea sa într-un tablou istoric mai larg merg mână în mână.

„Les mémoires doublent en effet le moi psychologique de l’auteur d’un moi social ou, plus exactement, ils le «sectorisent»”¹⁴ În viziunea lui Laurène Gervasi și a lui Franz Johansson, dacă autobiografia pune în lumină profunzimea psihologică ale unui personaj până la repercursiunile sale sociale, memoriile se vor axa pe un personaj definit mai degrabă prin identitatea sa socială [Gervasi, Johansson, 2003:17]. Cei doi îl parafrazează pe Lejeune, care afirma în *L’autobiographie en France* că pentru a demarca generic cele două tipuri de discurs autobiografic, se ia în considerare raportul de subordonare dintre materialul intim și cel istoric, menționat și de Simion: a vrut autorul să realizeze o istorie a *sinelui* său sau una a epocii în care a trăit? Tentativa de demarcare a celor două genuri își atinge în acest punct limitele, căci imposibilitatea de a distinge filonul autobiografic de cel istoric este cea care transformă de fapt o operă autobiografică într-una demnă de interes. [Gervasi, Johansson, 2003:18]

Eugen Simion semnala apariția unei noi proze autobiografice, o suprapunere între autobiografia tradițională și narațiunea memorialistică. Criticul identifică drept particularitate a acestui gen revizuirea existenței mărunte a eului care relatează și nu redarea unui personaj exemplar ca în memorii. În plus, narațiunea nu vizează doar viața autorului, ci cuprinde și biografia altor persoane care sunt de regulă transformate în personaje memorabile, discursul alternând între biografia autorului și viața respectivilor invidizi. [Simion, 2001: 48] Pamuk a revizitat fragmente din biografia atât a unor mari scriitori și intelectuali turci (poetul Yahya Kemal, memorialistul Abdülhak Şinasi Hisar, romancierul Ahmed Hamdi Tanpınar, foiletonistul Reşat Ekrem Koçu), cât și din a unor scriitori francezi (Nerval, Flaubert) ce i-au modelat percepția asupra Istanbulului prin sporirea reprezentărilor peisajului urban. Sensul tuturor faptelor trăite de către naratorul-personaj este de asemenea deslușit prin raportare la Celălalt. Textele occidentalilor constituie pentru Pamuk un imperativ în demersul de interpretare a traseului existențial: „pentru că mintea mea nu poate să accepte, ca unic text, vechile texte ale vieții tradiționale, simt nevoia acestui străin care să-mi deslușească sensul vieții pe care o duc printr-un text nou, printr-o scriere nouă (...). Atunci când simt că-mi lipsește ochiul acela de occidental așintit asupra mea, devin propriul meu occidental.”¹⁵

Eugen Simion conchidea că noua epică autobiografică „are câteva efecte vizibile: a) desolemnizează, dezeroizează personajul autobiografiei (el apare aici ca un individ din mulțimea ce-l înconjoară, ca un detaliu dintr-un tablou vast, b) reabilitează contextul socio-moral în care se formează un scriitor (...) și c) literatura revine la putere în narațiunea subiectivă; stilul direct, sincer, neglijent (neglijența traducând autenticitatea confesiunii) este înlocuit în chip deliberat cu stilul literaturii de evocare sau al literaturii de atmosferă.”¹⁶

Relația strânsă a lui Pamuk cu orașul care i-a influențat personalitatea este plasată într-un asemenea discurs autobiografic. În primul rând, personajul principal *Orhan* din „Istanbul” nu este înfățișat ca un erou. Pătruns de rușine și tristețe în fața unui peisaj dezolant, naratorul încearcă să-și deslușească spiritul introvertit pe care îl reflectă chiar Istanbulul, prin rememorare și aplecare asupra descrierilor orașului din anumite texte literare și scrieri de călătorie, asupra unor picturi (de Melling) și ziare locale. Drumul său de formare e marcat de perceperea vizuală a străzilor, a cartierelor mărginașe și conacelor în paragină, pe care le evocă ori cu ochii orientalului, ori din perspectiva unui occidental care sesizează „exoticul”, construind gradual o atmosferă de resemnare provocată de imaginile definitorii ale orașului. Tonul autentic și expresivitatea descrierilor conferă textului o dimensiune epică și îl apropie de „ficțiunea nonficțiunii” (expresie aparținând lui Simion), căci, așa cum Pamuk însuși mărturisește, nevoit să-și înțeleagă orașul așa cum își iubește familia pentru că nu are încotro, „trebuie să născocim însă ce anume iubim în el și de ce.”¹⁷

¹⁴ Laurène Gervasi și Franz Johansson, *Le biographique*, Paris, Presses Universitaires de France, 2003, p.17

¹⁵ O.Pamuk, *op.cit.*, p.357-358

¹⁶ E.Simion, *op.cit.*, p.48-49

¹⁷ O.Pamuk, *op.cit.*, p.434

3. Concluzii

Ca reprezentant de vârf al extra-canonului unei literaturi periferice, însă laureat, pe de altă parte, cu premiul Nobel, Orhan Pamuk se află într-o situație paradoxală: înscrie Turcia pe harta marii literaturi, dar rămâne un „exilat”, un izolat, un autor neagreat în propria țară. Acuzat adesea că fraza sa e prea încălțită, greșită gramatical, iar stilul, greoi, Pamuk nu se bucură în Turcia de o receptare la fel de entuziastă ca în străinătate din cauza ignorării cu bună știință a liniei ideologice ce caracterizează canonul oficial „O Națiune, O literatură”. Lectori comozi, obișnuiți să găsească în finalul unui text literar doar o soluție practică pentru problemele sociale ce frământă societatea turcă, majoritatea turcilor nu se împacă ușor nici cu pluralismul de viziuni, nici cu strategiile postmoderne din opera lui Pamuk, fiind reticenți în fața întrebărilor și dilemelor existențiale prezente în textele sale: *cine sunt?*, *de ce sunt ceea ce sunt?*, *al cui oraș este Istanbulul?*, *de unde apare nevoia de a imita Occidentul?* Jocurile textuale și provocările coerenței identitare tulbură experiența de lectură a turcului care crede în soluții unice, date o dată pentru totdeauna... Volumul său „Istanbul” se înfățișează ca o chintesență a acestor întrebări, conturând o „narațiune autobiografică” (expresie pe care preferăm să o adoptăm, ca și Hande Gurses) în care sunt reprezentați, în egală măsură, sinele profund și un spațiu încărcat de o istorie tulbură. Demersul de autointerogare și de reflecție asupra sinelui are drept miză principală realizarea unui consimțământ al sinelui cu un anumit spațiu și trecutul său.

BIBLIOGRAPHY

- Clerc, Thomas, *Les écrits personnels*, Hachette Supérieur, ”Ancrages”, Paris, 2001
- Dufft, Catharina, «Collecting “Multicultural Istanbul” in the Works of Orhan Pamuk», in Catharina Dufft (éd.), *Turkish literature and cultural memory. Multiculturalism as a literary theme after 1980*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2009, p.193-202
- Gervasi, Laurène, Johansson, Franz, *Le biographique*, Presses Universitaires de France, Paris, 2003
- Gurses, Hande, *Who is the Writer? An Analysis of the Representations of ‘Orhan’ in Orhan Pamuk’s Oeuvre* in *International Journal of the Humanities*, Volume 9, Issue 9, pp.35-44. URL: <http://ijh.cgpublisher.com/product/pub.26/prod.2210>
- Hubier, Sébastien, *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l’autobiographie, à l’autofiction*, Armand Collin, Paris, 2005
- Millas, Hercules, «Constructing Memories of “Multiculturalism” and Identities in Turkish Novels», in Catharina Dufft (éd.), *Turkish literature and cultural memory. Multiculturalism as a literary theme after 1980*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2009, p.92-93
- Miraux, Jean-Philippe, *L’autobiographie, Écriture de soi et sincérité*, Armand Colin, Paris, 2009
- Nergis, Dilek Altinkaya, «Culture of Remembrance in German/Turkish Literature», in Catharina Dufft (éd.), *Turkish literature and cultural memory. Multiculturalism as a literary theme after 1980*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2009, p.243-250
- Sagaster, Börte, «Canon, Extra-Canon, Anti-Canon: On literature as a Medium of Cultural Memory» in Catharina Dufft (éd.), *Turkish literature and cultural memory. Multiculturalism as a literary theme after 1980*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2009, p. 63-71
- Shafak, Elif, *Orhan Pamuk and Elif Shafak: Istanbul, city of dreams and nightmares* în *The Guardian*, 27 ian.2016, URL: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2016/jan/27/orhan-pamuk-museum-of-innocence-istanbul-turkey-somerset-house-london-elif-safak-interview>
- Simion, Eugen, *Genurile biograficului vol.1*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008